

HAL
open science

Paměť odboje v pražské toponymii

Jan Stříbrný

► **To cite this version:**

Jan Stříbrný. Paměť odboje v pražské toponymii. Cahiers du CEFRES, 1995, Dějiny a paměť, 6, pp.59. halshs-01609516

HAL Id: halshs-01609516

<https://shs.hal.science/halshs-01609516>

Submitted on 3 Oct 2017

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Distributed under a Creative Commons Attribution - NonCommercial - ShareAlike 4.0 International License

Cahiers du CEFRES

N° 6, Dějiny a paměť

Françoise Mayer, Marie-Elizabeth Ducreux (Ed.)

Jan STRÍBRNÝ

Paměť odboje v pražské toponymii

Référence électronique / electronic reference :

Jan Stříbrný, « Paměť odboje v pražské toponymii », Cahiers du CEFRES. N° 6, Dějiny a paměť (ed. Françoise Mayer, Marie-Elizabeth Ducreux).

Mis en ligne en avril 2012 / published on : april 2012

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c6/stribny_1995_pamet_odboje_prazska_toponymie.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Paměť odboje v pražské toponymii

Jan Stříbrný

Původní pražské uliční názvosloví, stejně jako u ostatních historických měst zakotvené ve středověku, bylo po celá staletí neměnné a mělo jednoznačně svůj prvotní, tedy orientační význam. První náznaky uplatňování druhotné, symbolické (oslavné) funkce uliční toponymie se v Praze objevují kolem roku 1848 a narůstají od 70. let 19. století v souvislosti se sílícím českým národně emancipačním hnutím, s opačným prorakouským výkyvem pak za první světové války.

Výrazněji se politické a ideologické principy v pražském názvosloví prosadily se vznikem Československé republiky. Byla tak odstartována série často až názvoslovných "hrátek", v následujících sedmdesáti letech věrně odrážejících československé dějinné zvraty a návraty. Při historických zlomech, z hlediska národního a demokratického pozitivních, zaznívalo vždy v první revoluční euforii volání po radikálních změnách uličního názvosloví, to jest odstranění pro novou situaci neúnosných názvů, návrat k původním, spontánní pojmenovávání po symbolech nové doby apod. Během krátké doby, kdy se od projevů takové protosymboliky přechází k společensky podstatným jevům, nastává i v názvoslovné oblasti stabilizační fáze ve snaze zabránit chaotickému "obrazoborectví". Typický je takový vývoj po vzniku Československa v roce 1918, po jeho osvobození v roce 1945, ale samozřejmě i po listopadu 1989.

V případě negativních politických zvrátů se nová moc po počátečním tápání snažila i v toponymii důsledně prosadit politickou a ideologickou diskontinuitu. Za nacistické okupace, i vzhledem ke krátkému trvání tohoto období nesvobody, došlo k většímu násilnému zásahu do soustavy pražského názvosloví prakticky jen v roce 1940. Po únoru 1948 měl však komunistický režim dost času "komplexně" prosadit (často až ad absurdum) svou revoluční a třídní symboliku při přejmenování stovek pražských ulic a veřejných prostranství. Nejradikálněji se tento záměr uskutečňoval počátkem 50. let a na přelomu 50. a 60. let. S byrokratickou důsledností bylo pak toto dílo završeno při pojmenování stovek ulic na nových sídlištích v 70. a 80. letech.

Paměť prvního i druhého odboje, který představoval jednu ze základních konstitutivních hodnot československého státu, vzniklého v roce 1918 a obnoveného v roce 1945, se výrazně promítla i do pražské toponymie. Současně patřila v uplynulých 75 letech k tématům nejvíce postihovaným politickými a ideologickými zlomy.

V meziválečném období kromě jmen několika osobností (například ulice Fochova, Pelléova, náměstí Petra Osvoboditele) našly v Praze rozsáhlé uplatnění (několik desítek ulic a veřejných prostranství) dva nové názvoslovné systémy – národní odboj za první světové války a legionářská tradice v Dejvicích a Bubenči (z francouzské oblasti mimo jiné Arraská, Bayonnská, Darnejská, Terronská, Verdunská) a názvy spřátelených států a jejich hlavních měst převážně na Královských Vinohradech (například Francouzská, Pařížská na Starém Městě, Jugoslávská, Bělehradská, Anglická, Londýnská, Rumunská). Za nacistické okupace téměř všechny tyto názvy zmizely. Byl systematicky odstraňován (převážně v roce 1940) "protiněmecký" ráz Prahy, zvláště názvy připomínající český odboj za první světové války, "potupný versailleský mír" a spojenecké státy Československa, s cílem stvrdit "historickou skutečnost", že Praha je osudově spjata s velkoněmeckým prostorem. V Praze se tak objevila například ulice Schwerinova (dříve Fochova), Generála Roettiga (Pelléova), Bedřicha Velikého (Terronská), Bismarckova (Francouzská), Norimberská (Pařížská), Priennova (Jugoslávská), Mnichovská (Londýnská).

Po osvobození v roce 1945 došlo k obnovení všech názvů platných v Praze před 1. říjnem 1938. Nově se objevila řada pojmenování spojených s druhým odbojem, která přetrvala všechny následující změny (mimo jiné Opletalova, 17. listopadu, Lidická, Gorazdova, Politických vězňů), ale také čistě oslavné politické názvy, dokonce po žijících osobách (Stalinova, Titova, Jiřího VI., Šrobárova, náměstí Dra Edvarda Beneše, Dimitrovovo náměstí), z nichž mnohé nepřečkaly víc než pár let.

Po únoru 1948 kromě množství dalších "nevhodných" pojmenování došlo záhy i na uliční názvosloví připomínající významné osobnosti tzv. buržoazního odboje za druhé světové války (mimo jiné gen. A. Eliáše, P. Šámala, J. Balabána, J. Mašína, V. Morávka, K. Hašlera, A. Fuchse). Na počátku 60. let v souvislosti s tezí o vybudování socialismu v Československu zmizely, až na ojedinělé výjimky (Zborovská), všechny názvy vztahující se k legionářské tradici (náměstí Legionářů přejmenováno na Pařížské komuny, nábřeží Legií na Janáčkovo,

Bachmačská na Kafkovu). V 70. a 80. letech se na nových sídlištích (na Petřinách již počátkem 60. let) objevily desítky ulic pojmenovaných po účastnících druhého odboje, ovšem pouze komunistického, vesměs vycházející z ideologické motivace.

Nejvýraznějším rysem prvních týdnů po listopadovém zlomu v roce 1989 byla vytrysklá občanská angažovanost, odrážející se i v požadavcích na odstranění uličních názvů po zprofanovaných osobách a symbolech komunistického režimu. Lidé spontánně přejmenovali náměstí Krasnoarmejců na náměstí Jana Palacha (stejně jako v lednu 1969) a Makarenkovu ulici na ulici Jana Masaryka. Na jaře 1990 byly nejkritizovanější názvy oficiálně změněny většinou na původní (často se vztahem k odboji) mimo jiné Gottwaldovo nábřeží na Masarykovo, ulice S. M. Kirova na Štefánikovu, Lidových milicí na Legerovu, most Prvního máje na most Legii, A. A. Ždanova na Terronskou, nábřeží B. Engelse na Rašínovo nábřeží. Od roku 1991 se při přejmenovávání nadále prosazovala především prioritou původních názvů a jmen osobností všeobecně uznávaných, včetně příslušníků druhého nekomunistického odboje (například na sídlišti Černý Most v Praze 9 bylo 18 ulic pojmenováno po západních letcích), ale i nejvýznamnějších představitelů tzv. třetího odboje po roce 1948 (třída Obránců míru přejmenována na třídu Milady Horákové). Současně se přitom podařilo zabránit radikální diskontinuitě v uličním názvosloví (například plošnému přejmenovávání ulic po komunistech padlých v druhém odboji).

Ojedinele se prosadily politické vlivy, naštěstí ve prospěch úctyhodných osobností. U příležitosti návštěv prezidenta Mitterranda a premiérky Thatcherové se v roce 1991 změnil název ulice J. M. Sverdlova na ulici Charlese de Gaulla a náměstí Antonína Zápotockého na náměstí Winstona Churchilla.

Typickým příkladem ideologického přístupu bylo však odmítnutí názvu ulice E. Beneše pro bývalou Leninovu představiteli radnice v Praze 6 a prosazení vlastního názvu Evropská. Z iniciativy úřadu vlády ČSFR byla pak krátce nato část nábřeží L. Svobody přejmenována na nábřeží Edvarda Beneše. Na závěr, víceméně pro zpestření, několik typických příkladů permanentních názvoslovných změn, které jsou výmluvnější než všechny komentáře.

1. Nynější Vinohradská Jungmannova (do roku 1920), Fochova (1920–1940), Schwerinova (1940–1945), Fochova (1945–1946), Stalinova (1946–1962), Sovětského svazu (1962) a konečně Vinohradská. 2. Jugoslávských partyzánů původně Podbabská, Komenského

(1911 1928), Podbabská (1928 1934), Krále Alexandra (1934 1940), Letecká (1940 1945), Krále Alexandra (1945 1946), Titova (1946 1948), Jugoslávských partyzánů (od roku 1948 tento název je však stále pod politickým tlakem).

3. Vítězné náměstí nazýváno tak od svého vzniku (1925) do roku 1940, náměstí Branné moci (1940 1945), Vítězné (1945 1946), Prezidenta Dra Edvarda Beneše (1946 1952), Říjnové revoluce (1952 1990), od roku 1990 opět Vítězné (jako za komunistické éry je pro svůj kruhový půdorys i nadále lidově nazýváno “Kulaák“).

4. Náměstí Jana Palacha Na Rejdišti (1894 1916), Císařovny Zity (1916 1919), Smetanovo (1919 1942), Mozartplatz (1942 1945), Smetanovo (1945 1952), Krasnoarmejců (1952 1989), od roku 1989 Jana Palacha (spontánně tak krátce nazýváno již v roce 1969).

Až neuvěřitelně se na těchto příkladech potvrzuje, jak i toponymie je věrným odrazem ideologických manipulací, ale naštěstí i nadějných návratů. Chce se věřit, že v pražském uličním názvosloví konečně nastane období stabilizace, protože by to byl, by dílčí, signál o vnitřním identifikování se s vlastní minulostí, oproštěné od zpupných ideologických gest a konjunkturální diskontinuity.

Poznámky vybrané s ohledem na francouzského čtenáře:

- 1) Alexandr I. Karadjordjevič (1888 1934) jugoslávský král (1921 1934), zabit při atentátu v Marseille.
- 2) Arras franc. město spojené s účastí čs. dobrovolníků (Rota Nazdar) v protiněmecké ofenzívě v květnu 1915.
- 3) Bachmač ukrajinské město, severovýchodně od Kyjeva, místo bojů čs. legií v Rusku v březnu 1918.
- 4) Balabán Josef (1894 1941) český důstojník, čelný představitel domácího vojenského odboje za německé okupace, 1939 1941 tvořil s Mašínem a Morávkem zpravodajskodiverzní skupinu v rámci Obrany národa, popraven.

- 5) Bayonne franc. město, kde byla na podzim 1914 vytvořena čs. dobrovolnická jednotka (Rota Nazdar).
- 6) Darney franc. město, kde na podzim 1918 bylo sídlo Čs. brigády ve Francii.
- 7) Dimitrov Georgi (1882–1949) bulharský komunist. politik, v exilu v SSSR generální tajemník Komunistické internacionály (1935–1943), předseda bulharské vlády (1946–1949).
- 8) Eliáš Alois (1890–1942) český generál, účastník 1. i 2. odboje, předseda protektorátní vlády (1939–1941), úzce spolupracoval s domácím odbojem, zejména s voj. org. Obrana národa, popraven.
- 9) Fuchs Alfred (1892–1941) český novinář a publicista, po konverzi z židovství ke katolictví významný představitel moderního křesanského univerzalizmu, umučen v koncent. táboře Dachau.
- 10) Gorazd (vl. jm. Matěj Pavlík, 1879–1942) biskup čs. pravoslavné církve, popraven 4.9. 1942 za poskytnutí úkrytu parašutistům aktérům atentátu na R. Heydricha v kryptě metropolit. chrámu v Praze.
- 11) Hašler Karel (1879–1941) český herec, kabaretiér a skladatel oblíbených písní, zejména se staropražskými motivy, zahynul v koncent. táboře Mauthausen.
- 12) Horáková Milada (1901–1950) česká právnička a politička, pracovnice v ženském a sociálním hnutí, vězněna za německé okupace (1940–1945), funkcionářka Čs. národně socialist. strany, předsedkyně Rady čs. žen, za komunist. režimu zatčena a popravena.
- 13) Jugoslávských partyzánů připomínka účasti českých a slovenských krajanů (zejména ve Slavonii a Vojvodině) v boji proti německé okupaci Jugoslávie.
- 14) Kafka Bohumil (1878–1942) český sochař, autor řady monumentálních plastik.
- 15) Kirov Sergej Mironovič (vl. jm. Kostrikov, 1886–1934) sovětský stranický a státní činitel, stoupenec Stalinovy politiky, 1. tajemník leningrad. oblast. výboru kom. strany (1926–1934), v prosinci 1934 z příkazu Stalina zavražděn.
- 16) Léger Louis (1843–1923) franc. slavista, podporoval čs. zahr. odboj za 1. svět. války, propagoval vytvoření nezávislého čs. státu.
- 17) Lidové milice ozbrojené útvary KSČ (1948–1989).

- 18) Makarenko Anton Semjonovič (1888–1939) sovět. pedagog, učitel a vychovatel, propagátor kolektivistické výchovy.
- 19) Mašín Josef (1896–1942) český důstojník, jeden z hlavních činitelů domácího voj. odboje za německé okupace, 1939–1941 tvořil s Balabánem a Morávkem zpravodajskodiverzní skupinu v rámci Obrany národa, popraven.
- 20) Morávek Václav (1904–1942) český důstojník, přední činitel domácího voj. odboje za německé okupace, 1939–1941 tvořil s Balabánem a Mašínem zpravodajskodiverzní skupinu v rámci Obrany národa, padl v přestřelce při zatýkání gestapem.
- 21) Opletal Jan (1915–1939) český student, na následky zranění při protiněmeckých demonstracích v Praze 28. 10. 1939 zemřel 11. 11. 1939.
- 22) Pellé Maurice César Joseph (1863–1924) franc. generál, po 1. světové válce velitel franc. vojenské mise v ČSR.
- 23) Petr I. Karadjordjevič (1844–1921) srbský král, jako Petr I. Osvoboditel první král Království SHS (1918–1921).
- 24) Politických vězňů v této ulici, v Petschkově paláci (tzv. Pečkárně) bylo sídlo gestapa, kde byli vyslýcháni a týráni čeští političtí vězni.
- 25) Prienn Günther (1908–1941) velitel německé ponorky U-47, která způsobila těžké ztráty anglickému loďstvu, padl v březnu 1941.
- 26) Rašín Alois (1867–1923) český politik a národohospodář, jeden z vůdců domácího odboje (1914–1918), ministr financí (1918–1919, 1922–1923), v únoru 1923 podlehl atentátu.
- 27) Roettig Wilhelm generál nacistické pořádkové policie (ORPO), padl v Polsku 10. 9. 1939
- 28) Schwerin Kurt Christoph, hrabě (1684–1757) pruský maršál ve službách krále Fridricha II. Velikého. Padl 6. 5. 1757 v bitvě u Štěrbohol (nyní část obvodu Praha 10).
- 29) Sverdlov Jakov Michajlovič (1885–1919) sovětský stranický a státní činitel, přední organizátor bolševické revoluce 1917.
- 30) Šámal Přemysl (1867–1941) český právník a politik, účastník 1. i 2. odboje, přednosta Kanceláře prezidenta republiky (1919–1938), zahynul ve vězení.

- 31) Šrobár Vavro (1867–1950) slovenský politik, propagátor československé spolupráce, přední zastánce ideje čechoslovakismu, účastník sloven. demokrat. odboje 1939–1945.
- 32) Štefánik Milan Rastislav (1880–1919) slovenský astronom, diplomat, politik a voj. činitel, brigádní generál franc. armády, jedna z vůdčích osobností čs. zahraničního odboje (1914–1918), při návratu do vlasti se stal obětí letecké nehody u Bratislavy.
- 33) Terron franc. obec u Vouziers spojená s boji čs. voj. jednotek v říjnu 1918.
- 34) Zborov ukrajinská vesnice severozápadně od Tarnopolu, místo bojů čs. legií v Rusku 2. 7. 1917.
- 35) Ždanov Andrej Alexandrovič (1896–1948) sovět. stranický a státní činitel, představitel stalinské politické linie.